

ФОРМУВАННЯ ЗДАТНОСТІ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ ДО ЕФЕКТИВНОЇ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Анотація. В статті проаналізовано проблему формування здатності майбутніх учителів до ефективної професійної діяльності. Виокремлено та схарактеризовано організаційно-педагогічні умови формування основ готовності та здатності майбутнього вчителя до професійного становлення та саморозвитку. Розглянуто шляхи підвищення професійної підготовки майбутніх учителів, зокрема: організація навчально-пізнавальної діяльності студентів з акцентом на їх активність та самостійність; формування психологічної готовності студентів до професійної діяльності; втілення інноваційних технологій навчання майбутніх педагогів; урізноманітнення форм набуття практичного досвіду професійної діяльності майбутніми вчителями.

Ключові слова: майбутній учитель, професійна підготовка, формування здатності до професійної діяльності, готовність до професійного саморозвитку.

Annotation. In the article the problem of forming ability of teachers to effectively profession. Author determined allocated and organizational and pedagogical conditions of formation of bases of readiness and capability of future teachers for professional development and self-development. The ways of improvement of professional training of teachers, in particular: the organization of teaching and learning of students with emphasis on their activity and independence; formation of psychological readiness of students to professional activities; implementation of innovative technologies of training future teachers; diversify forms of professional practical experience of future teachers.

Key words: future teacher training, the formation of the capacity for professional activity, readiness to professional self-development.

Постановка проблеми. Одним із стратегічних завдань сучасної системи вищої освіти є підготовка висококваліфікованих фахівців, які здатні послідовно і наполегливо працювати над власним професійним зростанням. Існує певне протиріччя між потребою суспільства в учителях, які готові та здатні якісно вдосконалювати професійну діяльність і недостатньою науковою обґрунтованістю теоретико-методичних засад формування основ вказаної готовності та здатності майбутніх учителів. Важливу роль у процесі наукового дослідження відіграє аналіз праць науковців щодо досліджуваної проблеми. Такий аналіз дозволяє сформувати узагальнене знання про результати наукових розвідок, і, головне, виокремити напрями та конкретні завдання власного дослідження. Проектування, побудова та реалізація методичної системи формування професійної компетентності майбутніх учителів дозволяють нам стверджувати, що важливою проблемою нині є формування здатності студентів до ефективної професійної діяльності.

Аналіз попередніх досліджень та публікацій свідчить про стійкий інтерес науковців до проблеми формування здатності майбутніх учителів до успішної професійної діяльності. Окремі аспекти цієї проблеми досліджували А. Бистрюкова, А. Кужельний, М. Костенко, С. Кубрак, Г. Клименко, С. Некрасова, Т. Тихонова, П. Харченко, А. Чурсіна, Т. Шестакова та інші. Питання формування здатності до професійного саморозвитку майбутніх учителів досліджували В. Завірюха, Т. Стрітьєвич та інші.

Можна стверджувати, що в українській педагогічній науці пріоритетними є дослідження технологій формування та розвитку особистісних та фахових якостей вчителів, зокрема, формування та розвитку їхніх професійних компетентностей.

Мета статті: на основі аналізу наукових публікацій визначити рівень дослідженості проблеми формування здатності майбутніх учителів до ефективної професійної діяльності, схарактеризувати організаційно-педагогічні умови формування основ готовності майбутнього фахівця до професійного становлення та саморозвитку.

Виклад основного матеріалу. З огляду на вимоги сучасності до професійних здатностей учителя, підвищення якості підготовки майбутніх учителів має бути в полі зору актуальних завдань розвитку української педагогічної

теорії і практики. В основі підвищення ефективності процесу фахової підготовки студентів педагогічних ВНЗ нині розглядається компетентнісний підхід, відповідно до якого кінцевим результатом навчання, мають бути сформовані загальні та предметні компетентності майбутнього вчителя, як здатності успішно діяти у професійних ситуаціях і нести відповідальність за свої дії. Під ефективною професійною діяльністю вчителя ми розуміємо не тільки забезпечення умов навчання, виховання та особистісного розвитку учнів, а й постійне підвищення власних готовностей і здатностей до отримання результатів педагогічної діяльності адекватних новим запитам і вимогам суспільства, яке стрімко розвивається.

В. Квас [5, с. 120-123] виділяє три підходи до проблеми формування готовності та здатності до професійної діяльності майбутнього вчителя: готовність як якість особистості; готовність як здатність до діяльності; готовність як синтез властивостей особистості, що формує особливий стан. Авторка визначає показники, що характеризують стан готовності майбутнього педагога до професійного самовдосконалення, а саме: наявність системи засвоєних студентом професійно-педагогічних знань і вмінь; вміння майбутнього вчителя знаходити професійно-педагогічну інформацію; рівень сформованості педагогічного мислення; ступінь пізнавальної активності і самостійності; організаційно-управлінські вміння.

Основним критерієм розвитку готовності особистості майбутнього вчителя до професійного становлення та зростання І. Чемерилова [9, с. 14-15] визначає просування студента від імітаційного рівня професійної діяльності до інтерпретаційного, а від нього до творчого. Досліджуючи питання формування готовності майбутніх педагогів до професійного самовдосконалення, Т. Шестакова [10, с. 15-16] виділяє суперечності між визнанням особистісної детермінованості професійного самовдосконалення педагога та невизначеністю змісту й структури його готовності до самовдосконалення; усвідомленням викладачами необхідності у формуванні готовності студентів до самовдосконалення й не розробленістю відповідних організаційно-методичних засад її формування.

Г. Гривусевич [3, с. 107] зазначає, що готовність вчителя до професійного самовдосконалення є інтеграційною цілісною системою професійних компетентностей учителя, що забезпечує безперервність його професійної підготовки відповідно до сучасних потреб суспільства. Сутність готовності вчителя до професійної діяльності розкривається через систему професійних компетентностей, а склад структурується взаємозв'язками компонентів: змістовно-предметного, діяльнісно-професійного, мотиваційно-морального, операційно-процесуального та рефлексивно-прогностичного. Ступінь сформованості основних компонентів «готовності» відображає її моніторинг як цілісної динамічної системи, єдність якої утворено взаємозв'язком компонентів, що актуалізує спрямованість досліджень змісту підготовки вчителя в системі професійної освіти.

Г. Клименко [6] розглядає формування готовності студентів до ефективної професійної діяльності як цілеспрямований процес, що дозволяє майбутнім педагогам розвивати професійну мотивацію, вольові якості особистості, рефлексію, що супроводжується їх включенням в самопізнання, самоактуалізацію, самоосвіту, самореалізацію в ході професійної підготовки, орієнтованої на оволодіння знаннями і вміннями самостійного вдосконалення в професійній діяльності.

Формування в майбутніх учителів готовності до самовдосконалення С. Хатунцева [8, с. 361-368], вважає активним інструментом ліквідації розриву між вимогами педагогічної діяльності та власними можливостями майбутніх учителів шляхом індивідуалізації професійної підготовки. Індивідуалізація при цьому є дієвим засобом розкриття здібностей студента, розширення спектра можливостей майбутнього фахівця, його особистісного та професійного потенціалу.

На думку Т. Діденко [4] педагогічна практика є найбільш ефективним способом становлення професійної готовності майбутніх учителів. Педагогічна практика допомагає майбутнім фахівцям визначити особистісний сенс одержуваної професії, розкрити власний потенціал, сформувати індивідуальний стиль своєї професійно-педагогічної діяльності та у процесі набуття досвіду оволодіти педагогічними знаннями, вміннями та навичками, що стануть у нагоді в майбутньому. Педагогічна практика спонукає майбутніх учителів рефлексувати з приводу своєї професійної діяльності та забезпечує формування позитивної мотивації до майбутньої професії. Зокрема, під час педагогічної практики студенти-педагоги усвідомлюють інформаційні дефіцити, фактичний рівень сформованості професійних умінь як головної умови становлення професійної готовності та подальшого шляху набуття необхідних професійних знань.

Вважаємо, що в умовах реалізації компетентнісного підходу, поняття «педагогічна практика» набуває дещо ширшого змісту, ніж раніше. Традиційно під педагогічною практикою розуміли перебування студента в школі й виконання програми педагогічної практики: спостереження навчально-виховного процесу, підготовка і проведення уроків, допомога вчителю в організації позакласної роботи тощо. Оскільки впровадження компетентнісного підходу передбачає розширення умов для набуття досвіду майбутньої професійної діяльності, то під педагогічною практикою можна розуміти й інші форми включення студентів у педагогічні ситуації, які спонукають до спроб виконувати функції вчителя. Для підвищення ефективності формування здатності майбутніх учителів до ефективної професійної діяльності слід забезпечити наступні умови:

- збільшення самостійної, зокрема, дослідницької роботи майбутніх учителів у процесі професійно-педагогічної підготовки;
- формування мотиваційно-ціннісної установки здійснення професійної діяльності майбутнім учителем;

- формування інформаційної культури майбутнього фахівця;
- забезпечення взаємодовіри між викладачем-наставником та практикуючим студентом;
- наявність системи моніторингу професійного розвитку майбутніх педагогів та створення освітнього середовища, спрямованого на розвиток студента як педагога;
- забезпечення індивідуальної освітньої траєкторії педагогів-початківців з метою ефективного формування професійних умінь у процесі активної педагогічної діяльності;
- оновлення методичного забезпечення практичної підготовки вчителя через бачення особистісного сенсу майбутніми педагогами в одержуваній професії (наприклад, методичні рекомендації для здійснення квазіпрофесійної діяльності, робочі зошити з професійного розвитку тощо).

Т. Веретенко [2] на основі проведеного аналізу результатів моніторингу якості надання освітніх послуг у сфері вищої освіти, вимог ринку праці до вмінь випускників вищих навчальних закладів, звернень та пропозицій роботодавців з питань забезпечення якості професійної підготовки випускників, підтверджує наші спостереження щодо ситуації з організацією практичної підготовки у вищих навчальних закладах. Між вимогами ринку праці та практичними результатами освітньої діяльності вищих навчальних закладів, стверджує Т. Веретенко, утворився відчутний розрив, що призводить до численних нарікань з боку споживачів освітніх послуг та роботодавців, зокрема на відсутність навичок практичної роботи за обраним напрямом або спеціальністю, знань сучасних технологій і, як наслідок, зростання часу адаптації випускників на первинних посадах, ускладнення працевлаштування і зниження престижу вищої освіти загалом.

Розв'язання вказаних проблем вимагає від вищої педагогічної школи України пошуку шляхів підвищення професійної підготовки вчителів, які не зводяться до простого збільшення об'єму фахових знань. Мова йде саме про досягнення нових цілей вищої освіти — досягнення нового рівня освіченості майбутніх вчителів та нового рівня їх практичної професійної підготовки.

Розширення умов практичної підготовки майбутніх педагогів, як передумова формування здатності майбутніх учителів до ефективної професійної діяльності, вимагає від викладачів вищих навчальних закладів розв'язання низки проблем:

- організація навчально-пізнавальної діяльності студентів з акцентом на їх активність та самостійність;
- формування психологічної готовності студентів до професійної діяльності;
- втілення інноваційних технологій навчання майбутніх педагогів;
- урізноманітнення форм набуття досвіду професійної діяльності майбутніми вчителями.

Суттєвою в контексті нашого дослідження є позиція О. Абдуліної [1, с. 118], яка підкреслює значимість набуття студентами емпіричних знань, набутих з особистого досвіду в процесі педагогічної практики. Дослідниця переконана у тому, що якщо не спрямовувати студентів на шлях осмислення своєї діяльності, піклуючись лише про виконання ними завдань, то може відбутися розрив між теоретичними знаннями та практичними вміннями.

Оскільки професійні вміння формуються в діяльності, то діяльність наближена до виконання функцій вчителя, як форма професійного навчання, має дати можливість студенту оволодіти різними видами майбутньої професійної діяльності, має допомогти йому адаптуватися до специфічних умов при виконанні професійних обов'язків, має створити зручні ситуації для практичного застосування теоретичних знань, має позитивно впливати на формування і розвиток у студентів фахових компетентностей.

Висновки. На основі проведеного аналізу наукових джерел можна стверджувати, що проблема формування здатності майбутніх учителів до ефективної професійної діяльності знаходиться в полі активних педагогічних досліджень українських науковців. Однак, актуальність виокремлення організаційно-педагогічних умов формування здатності майбутніх учителів до ефективної професійної діяльності не втрачається. Суттєве протиріччя між швидко зростаючими вимогами до оновлення освітніх технологій та консерватизмом системи підготовки майбутнього вчителя ще не знайшло свого ефективного розв'язання. Це актуалізує пошук нових шляхів покращення професійної підготовки майбутніх учителів, побудови ефективної методичної системи формування основ їхньої готовності та здатності до ефективної професійної діяльності, до професійного саморозвитку.

Література:

1. Абдуллина О. А., Загрязкина Н. Н. Педагогическая практика студентов: Учеб. пособие для пед. институтов / О. А. Абдуллина, Н. Н. Загрязкина. – М.: Просвещение, 1989. – 175 с.
2. Веретенко Т. Г. Практична компонента професійної підготовки майбутніх соціальних педагогів до діяльності у загальноосвітніх навчальних закладах [Електронний ресурс] // Актуальні питання соціально-педагогічної роботи в загальноосвітніх навчальних закладах: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції. – Київ, 9 – 10 квітня 2009 року. – Режим доступу: <http://www.psyh.kiev.ua>
3. Гривусевич Г. В. Формирование готовности учителя к профессиональному самосовершенствованию в системе повышения квалификации: диссертация ... кандидата педагогических наук : 13.00.08 / Г. В. Гривусевич; [Место защиты: Балт. гос. акад. рыбопромышленного флота]. – Калининград, 2010. – 131 с.
4. Діденко Т. П. Деякі аспекти формування готовності майбутніх учителів до професійної діяльності під час педагогічної практики [Електронний ресурс] Т. П. Діденко. – Режим доступу: http://www.rusnauka.com /20_DNI_2013/ Pedagogica/2_142300.doc.htm

5. Квас В. М. Проблема формування готовності майбутніх учителів до професійного самовдосконалення / В. М. Квас // Наукові записки КДПУ. Серія: Педагогічні науки / ред. кол.: В. В. Радул [та ін.]. – Кіровоград: КДПУ ім. В. Винниченка, 2015. – Вип. 141, ч. 2. – С. 120-123.
6. Клименко Г. А. Формирование готовности студентов педагогического вуза к профессиональному самосовершенствованию: диссертация ... кандидата педагогических наук: 13.00.08 / Г. А. Клименко; [Место защиты: Пенз. гос. пед. ун-т им. В. Г. Белинского]. – Пенза, 2009. – 201 с.
7. Матяш О. І. Модель професійно-творчого розвитку майбутнього фахівця / О. І. Матяш, О. А. Стахова // Педагогіка вищої та середньої школи: Зб. наук. праць. – Вип.32. – Кривий Ріг, 2011. – С. 249-255.
8. Хатунцева С. М. Формування в майбутніх учителів готовності до самовдосконалення в процесі професійної підготовки / С. М. Хатунцева// Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах. – 2014. – Вип. 34. – С. 361-368.
9. Чемерилова И. А. Формирование готовности будущего педагога к профессиональному самосовершенствованию: автореф. дис. ... канд. пед. наук / И. А. Чемерилова. – Чебоксары, 1999. – 20 с.
10. Шестакова Т. В. Формування готовності майбутніх педагогів до професійного самовдосконалення: автореф. дис... канд. пед. наук: 13.00.04/ Т. В. Шестакова; Національний педагогічний ун-т ім. М. П. Драгоманова. – К., 2006.